Prof. Univ. Dr.
Miltiade Vantzos,
Facultatea de
Teologie Ortodoxă,
Universitatea „Aristotel”,
Tesalonic, Grecia

Puncte de vedere patristice despre legătura omului cu animalele

Legătura omului cu animalele este, actualmente, analizată dintr-o perspectivă etică în cadrul bioeticii și al eticii animalelor (*animal ethics*). Prima (*bioetica*) constată, în mod corect, că viața nu constituie o caracteristică exclusivă a omului, ceea ce are drept consecință extinderea problematizării etice la toate ființele vii, iar cea de-a doua (*etica animalelor*) investighează valoarea intrinsecă a animalelor și modul în care ele sunt folosite de către om ca obiecte de hrană, de companie, de divertisment și de experimentare. Omul contemporan, care are o sensibilitate sporită, este pus față în față cu diversele condiții de creștere și de exploatare la scară industrială a animalelor, cu experimentele dureroase efectuate asupra acestora, precum și cu numeroasele forme dureroase și, adesea, fatale de folosire a lor în scop recreativ, cum ar fi, de exemplu, vânătoarea, pescuitul, grădinile zoologice, luptele de câini etc. Expresia acestei sensibilități o constituie mișcările sociale moderne în favoarea protecției animalelor.

Problematizări similare cu cele care sunt constatate în zilele noastre nu existau în primul mileniu al creștinismului, perioadă în care au trăit unii dintre cei mai importanți Sfinți Părinți ai Bisericii. Cu toate acestea, atitudinea omului față de animale nu a scăpat interesului și atenției lor, din moment ce a fost considerată o parte importantă a vieții duhovnicești și a misiunii lor în lume. Din acest motiv, punctele de vedere patristice exprimate despre legătura omului cu animalele sunt ample și, desigur, nu pot fi prezentate detaliat în cadrul acestui studiu. Ne vom limita, așadar, la două poziții patristice[1] esențiale, care, în opinia noastră, sunt fundamentale pentru înțelegerea creștină a atitudinii omului față de animale. Potrivit primei poziții, animalele și, în general, lumea au fost create pentru om, care a fost pus de către Dumnezeu să fie stăpânul lor. Potrivit celei de-a doua poziții, stăpânirea omului asupra animalelor nu este necondiționată și nelimitată, întrucât omul nu este creatorul sau proprietarul lor, ci este supus poruncilor și cercetării lui Dumnezeu.

1 De subliniat faptul că învățătura patristică este proprie Ortodoxiei și, implicit, Bisericii Ortodoxe de pretutindeni (n. trad.).

Învățătura creștină, potrivit căreia lumea a fost creată pentru om, a fost criticată încă de timpuriu de către reprezentanți ai filosofiei grecești. Celsus, unul dintre cei mai aprigi adversari ai creștinismului din secolul al II-lea, își propune, în lucrarea sa *Logosul adevărat* (*Ἀληθής λόγος*),[2] să combată această învățătură [creștină],[3] pe care o consideră, de altfel, drept fundamentul întregii credințe creștine. Mai întâi, el observă că tunetele, fulgerele și furtunile nu se produc atât pentru om, cât pentru copaci și plante. Iar dacă cineva ar susține că acestea (copacii și plantele) răsar pentru om, în acest caz, nu interpretează corect realitatea, deoarece ele constituie, în principal, obiectul hranei animalelor sălbatice. Omul, în schimb, trebuie să lucreze pământul cu multă trudă, pentru a se hrăni cu roadele lui, în timp ce animalele își găsesc hrana pregătită. Acest aspect reprezintă pentru Celsus o dovadă clară că bunurile pământului există, în primul rând, pentru animale. Atunci când creștinii aduc contraargumentul că animalele există pentru om și că el este stăpânul lor, din moment ce le vânează și se hrănește cu ele, filosoful antic răstoarnă argumentul și se întreabă dacă nu ar fi mai corect să gândească cineva că omul există pentru animale, de vreme ce el este adesea sfâșiat de ele și devine hrana lor. Această viziune este, în opinia sa, mult mai logică, deoarece omul are nevoie de arme, câini și lucrători pentru a ucide animalele, în timp ce ele nu au nevoie de nimic în plus, întrucât posedă, prin firea lor, armele și capacitatea de a-și doborî prada[4]. În cele din urmă, Celsus observă că și multe alte ființe vii, precum, de pildă, furnicile și albinele, trăiesc în societăți organizate, își aleg conducători, își împart munca și îi pedepsesc pe cei leneși, motiv pentru care aceste trăsături nu sunt doar caracteristici speciale și distincte ale omului. Astfel, el ajunge la concluzia că învățătura creștină conform căreia lumea a fost creată pentru om este lipsită de sens, întrucât omul nu este o existență aparte, iar Dumnezeu poartă de grijă în mod egal față de toate creaturile Sale[5].

---

2 Această lucrare a lui Celsus, care este datată în jurul anului 178, a fost păstrată aproape exclusiv prin fragmentele lui Origen, în opera sa *Contra lui Celsus* (*Κατὰ Κέλσου*), în care acest important scriitor bisericesc confruntă toate acuzațiile pe care Celsus le adresează creștinismului. Mai multe despre viața, concepțiile filosofice și opera lui Celsus în traducere engleză și, în general, despre polemica timpurie contra creștinismului, vezi Joseph Hoffmann, *Celsus on the True Doctrine. A Discourse Against the Christians*, Oxford University Press, New York, 1987.

3 Pentru o mai bună înțelegere a textului, am adăugat între paranteze drepte, cu acordul autorului, completări de sensuri, nuanțări etc. (n. trad.).

4 Joseph Hoffmann, *Celsus on the True Doctrine*, pp. 82-83. De asemenea, citățm și lucrarea lui Origen, întrucât prin intermediul ei este salvată, în mare parte, lucrarea lui Celsus: Ωριγένης, *Κατὰ Κέλσου* (Origen, *Contra lui Celsus*), 4, 74-75: Marcel Borret (ed.), *Origène Contra Celse*, Tome II (Livres III et IV), Introduction, Texte Critique, Traduction es Notes, [SC 136], Paris, 1968, pp. 366-372.

5 Origen rezumă poziția lui Celsus în felul următor: „în continuare, prin multe exemple, ne învinuiește [Celsus], deoarece susținem că toate au fost făcute de Dumnezeu pentru om. Și dorește, prin relatarea despre animale și deșteptăciunea care se arată la ele, să demonstreze că toate nu au fost create nicidecum mai mult pentru oameni decât pentru animalele irațională (διὰ πολλῶν δ᾽ ἐξῆς ἐγκαλεῖ ἡμῖν ὡς τῷ ἀνθρώπῳ φάσκουσι πάντα πεποιηκέναι τὸν θεόν. Καὶ βούλεται ἐκ τῆς περὶ τῶν ζῴων ἱστορίας καὶ τῆς

Am citat aceste opinii ale lui Celsus nu doar pentru a prezenta anumite concepții filosofice cu care Sfinții Părinți ai Bisericii au fost nevoiți să se confrunte, ci și pentru a arăta că multe dintre opiniile contemporane, care sunt formulate în cadrul biocentrismului și ecocentrismului, nu sunt întru totul originale. Atunci când li se atribuie tuturor formelor de viață o valoare nativă și se cere respectarea ei, cu argumentul de bază că diferența dintre trăsăturile care caracterizează omul și multe animale, după cum ar fi rațiunea, memoria, emoțiile, sociabilitatea și capacitatea de rezolvare a problemelor, nu este calitativă, ci doar cantitativă,[6] se repetă, de fapt, concepția lui Celsus că omul nu diferă radical de animale.[7]

Origen respinge acest punct de vedere și apără învățătura creștină potrivit căreia omul deține o poziție de stăpânire în creație, care i-a fost încredințată de Dumnezeu. Astfel, el analizează, unul câte unul, argumentele lui Celsus, pe care le și combate. Afirmației lui [Celsus] că fenomenele meteorologice, vegetația și rodnicia pământului există mai degrabă pentru animale decât pentru om, întrucât acestea se bucură de bunurile pământului fără efort, în timp ce omul are nevoie de unelte și de multă trudă pentru a cultiva pământul, Origen îi opune faptul că omul a fost înzestrat de Dumnezeu cu rațiune, ingeniozitate și capacitate creatoare, motiv pentru care el este superior ființelor iraționale.[8] Ostenitoarea satisfacere a nevoilor [omului] reprezintă o pronie deosebită din partea lui Dumnezeu, care este binefăcătoare pentru om, deoarece îl determină să-și exerseze ingeniozitatea pe care a primit-o și să inventeze tehnici pentru acoperirea nevoilor sale: „...dorind Dumnezeu ca pretutindeni ingeniozitatea omului să fie exersată, pentru ca ea să nu rămână inactivă și lipsită de inventivitate în ceea ce privește meșteșugurile, l-a făcut pe om nevoiaș,

ἐμφαινομένης αὐτοῖς ἀγχινοίας δεικνύναι ὅτι οὐδὲν μᾶλλον ἀνθρώπων ἢ τῶν ἀλόγων ζῴων ἕνεκεν γέγονε τὰ πάντα)", vezi Ωριγένης, *Κατὰ Κέλσου* 4, 74: Marcel Borret (ed.), Origène *Contra Celse*, pp. 366-368.

6 Tom Regan, *Animal Rights, Human Wrongs. An Introduction to Moral Philosophy,* Ed. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2003, pp. 35-39. Pentru o prezentare rezumativă a opiniilor [lui Celsus] în favoarea drepturilor animalelor vezi Tom Regan, „The case of the Animal Rights", în S. Armstrong, R. Botzer (editors), *The animal ethics reader,* Ed. Routledge, London & New York, 2003, pp. 17-24; Gary L. Francione, *Animals as Persons: Essays on the Abolition of Animal Exploitation*, Columblia University Press, 2008, p. 18; Mary Midgley, *Animals and why they matter,* University of Georgia Press, Athens (Georgia), 1983, p. 120.

7 Christoph Cardinal Schönborn, *Man, the Image of God. The Creation of Man as Good News*, Ed. Ignatius Press, San Francisco, 2011, pp. 32-36.

8 Ωριγένης, *Κατὰ Κέλσου* 4, 76: Marcel Borret (ed.), *Origène Contra Celse*, p. 374. Un răspuns la întrebarea dacă firea irațională a fost creată pentru sine însăși sau pentru om oferă și Nemesie de Emesa, care susține că este lipsit de logică să creadă cineva că ființele care nu au înțelepciune, ci urmează doar impulsul firii și își arată supunerea lor, prin poziția trupului lor orientată spre pământ, au fost create pentru ele însele: „Așadar, se cuvine să fie cercetat cu atenție dacă și firea [animalelor] iraționale a fost creată pentru sine însăși sau pentru om. Dar probabil că este lipsit de sens să se spună că ființele lipsite de înțelepciune, care trăiesc doar potrivit impulsului firesc, și aplecate fiind spre pământ și arătându-și, prin postura trupului, robia, au fost create pentru ele însele (Λοιπόν ἐστιν ἐπιδιασκέψασθαι, πότερον καὶ ἡ τῶν ἀλόγων φύσις δι› ἑαυτὴν γέγονεν, ἢ διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλ ἴσως ἄτοπον, τὰ φρονήσεως ἄμοιρα, καὶ καθ᾽ ὁρμὴν φυσικὴν μόνην ζῶντα, καὶ πρὸς γῆν κάτω κεκυφότα, καὶ τὴν δουλείαν διὰ τοῦ σχήματος ἐνδεικνύμενα, λέγειν δι› ἑαυτὰ παρῆχθαι)", vezi Νεμέσιος Εμέσης, *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου* (Nemesie de Emesa, *Despre firea omului*), 1, în PG 40, 529.

astfel încât, din pricina nevoii sale, să fie constrâns să descopere meşteşuguri, unele pentru hrană, altele pentru adăpost"[9].

La observaţia lui Celsus că omul nu poate fi caracterizat drept stăpân al lumii cât timp animalele sunt mai puternice decât el, teologul alexandrin răspunde că omul, deşi are, într-adevăr, mai puţine capacităţi fizice, le depăşeşte prin raţiune şi ingeniozitate. Superioritatea lui este, desigur, atât de evidentă, încât reuşeşte să domesticească multe dintre animale şi să le folosească în activităţile sale, aşa cum se întâmplă, de exemplu, cu câinii, care păzesc turme şi locuinţe, cu boii, care sunt folosiţi în agricultură, şi cu alte animale, care sunt întrebuinţate pentru transport. Supunerea lor faţă de om este lucrarea proniei lui Dumnezeu şi mărturie a poziţiei sale stăpânitoare în lume[10]. În fine, la argumentul filosofului că sociabilitatea şi organizarea nu constituie trăsături distinctive ale omului, din moment ce multe animale deţin o organizare socială remarcabilă şi urmează reguli stricte, Origen observă că diferenţa specifică stă în caracterul sociabilităţii, care, pentru om, este raţional şi conştient, în timp ce la animale este instinctiv. Astfel, dacă animalele urmează instinctiv firea lor, ca obiecte ale proniei dumnezeieşti, omul [în schimb] conlucrează cu pronia dumnezeiască şi îşi formează viaţa în mod liber[11].

Punctul de vedere al lui Origen că omul este superior animalelor nu pentru că ar avea însuşiri fizice mai deosebite, ci întrucât, ca făptură creată după chipul lui Dumnezeu, este înzestrat cu raţiune, libertate şi capacitate creatoare, se întâlneşte pe larg în literatura patristică. De pildă, Sfântul Vasile cel Mare îl compară pe om în mod detaliat cu cele mai puternice animale de pe uscat, din mare şi din aer, recunoaşte slăbiciunea lui în privinţa anumitor capacităţi fizice şi subliniază superioritatea lui în privinţa trăsăturilor menţionate, care îl fac stăpânul lor[12]. Pe lângă acestea însă, el subliniază că până şi înfăţişarea exterioară a omului îl diferenţiază de animale şi mărturiseşte superioritatea lui. În timp ce animalele privesc spre pământ şi, mânate de instinctul autoconservării, urmăresc asigurarea hranei lor, omul a fost creat de Dumnezeu să stea drept şi să privească spre cer. Astfel, chiar şi prin poziţia trupului, devine evident că animalele sunt orientate spre pământ, pe când omul are ca perspectivă

9 Ωριγένης, *Κατὰ Κέλσου* 4, 76: Marcel Borret (ed.), *Origène Contra Celse*, p. 374: „πανταχοῦ τὴν ἀνθρωπίνην σύνεσιν γυμνάζεσθαι βουλόμενος ὁ θεός, ἵνα μὴ μένῃ ἀργὴ καὶ ἀνεπινόητος τῶν τεχνῶν, πεποίηκε τὸν ἄνθρωπον ἐπιδεῆ· ἵνα δι' αὐτὸ τὸ ἐπιδεὲς αὐτοῦ ἀναγκασθῇ εὑρεῖν τέχνας, τινὰς μὲν διὰ τὴν τροφὴν ἄλλας δὲ διὰ τὴν σκέπην".

10 Ωριγένης, *Κατὰ Κέλσου* 4, 78: Marcel Borret (ed.), *Origène Contra Celse*, p. 380: „Aşadar, toate animalele le-a creat Creatorul ca roabe ale animalului raţional [, adică ale omului,] şi ale ingeniozităţii lui fireşti (Δοῦλα οὖν πάντα τοῦ λογικοῦ ζῴου καὶ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ συνέσεως κατεσκεύασεν ὁ δημιουργός)".

11 Ωριγένης, *Κατὰ Κέλσου* 4, 81-82: Marcel Borret (ed.), *Origène Contra Celse*, pp. 384-388.

12 M. Βασίλειος, *Περί τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως λόγος Α': Εἰς τό κατ' εἰκόνα* (Sfântul Vasile cel Mare, *Cuvântul I despre facerea omului: La faptul după chipul*), 9-10: A. Smets, M. van Esbroeck (ed.), *Sur l'origine de l'homme*, pp. 186-194.

cerul. În acest context, el vorbește despre rudenia omului cu cele de sus și despre calea lui către acestea: „Fii atent, dacă îți pare potrivit, după contemplarea sufletului, și la alcătuirea trupului și minunează-te cum Meșterul desăvârșit a creat o locuință atât de potrivită pentru sufletul rațional. Doar pe om, dintre toate viețuitoarele, l-a plăsmuit drept, pentru ca, chiar din această formă, să înțelegi că viața ta este de obârșie cerească. Căci toate viețuitoarele cu patru picioare privesc spre pântece, pe când omului i-a fost dată privirea ridicată spre cer, astfel încât să nu se preocupe de pântece, nici de patimile de sub pântece, ci să-și aibă tot elanul către calea cea de sus.”[13] Această diferență în ceea ce privește înfățișarea exterioară a omului și a animalelor o subliniază și Sfântul Grigorie de Nyssa, adăugând că ea evidențiază diferența de valoare între cel care stăpânește și cele care sunt stăpânite[14].

Totuși, dificultăți cât privește înțelegerea învățăturii creștine despre stăpânirea omului asupra zidirii[15] nu aveau, după cum se pare, doar păgânii, ci și creștinii, care constatau slăbiciunea omului în fața multor animale sălbatice. Cum este posibil ca omul să fie prezentat ca stăpân al zidirii, când se dovedește neputincios în fața multor fiare sălbatice? Răspunzând, Sfântul Ioan Gură de Aur recunoaște că omul se simte slab în fața anumitor fiare sălbatice, de care se și teme. Însă, această constatare, observă el, nu face falsă făgăduința lui Dumnezeu, dată imediat după crearea [omului], cum că el va stăpâni peste peștii mării și păsările cerului, dar și peste fiarele sălbatice și târâtoarele pământului. De fapt, acest lucru se întâmpla la început, deoarece toate făpturile iraționale îi erau supuse omului. Realitatea stăpânirii omului este confirmată de două mărturii din *Sfânta Scriptură*. Prima mărturie se referă la numirea animalelor de către Adam, prin care se arată atât autoritatea pe care i-o încredințează Dumnezeu asupra lor, cât și lipsa totală de teamă în fața lor. Dumnezeu le-a poruncit animalelor să vină înaintea lui Adam, iar el să le dea nume, poruncă pe care sfântul Părinte o numește „simbol al stăpânirii (δεσποτείας σύμβολον)”[16]. A doua mărturie se referă la convorbirea Evei cu șarpele. Dacă fiarele sălbatice i-ar fi provocat omului teamă, consemnează Sfântul Ioan Gură de Aur, Eva s-ar fi tulburat și ar fi luat-o la fugă. Însă ea nu are un asemenea sentiment, motiv pentru care și dialoghează cu el fără teamă[17].

Așadar, frica pe care o simte omul în fața anumitor fiare sălbatice nu se datorează firii lor sau rânduielii pe care Dumnezeu a stabi-

13 Μέγας Βασίλειος, *Ὁμιλία εἰς τὸ πρόσεχε σεαυτῷ* (Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia la faptul de a lua aminte la tine însuți*) 8, în PG 31, 216 C: „Πρόσεχε, εἰ δοκεῖ σοι, μετὰ τὴν τῆς ψυχῆς θεωρίαν καὶ τῇ τοῦ σώματος κατασκευῇ, καὶ θαύμασον ὅπως πρέπον αὐτὸ καταγώγιον τῇ λογικῇ ψυχῇ ὁ ἀριστοτέχνης ἐδημιούργησεν. Ὄρθιον ἔπλασε μόνον τῶν ζώων τὸν ἄνθρωπον, ἵνα ἐξ αὐτοῦ τοῦ σχήματος εἰδῇς ὅτι ἐκ τῆς ἄνωθεν συγγενείας ἐστὶν ἡ ζωή σου. Τὰ μὲν γὰρ τετράποδα πάντα πρὸς τὴν γαστέρα νένευκεν, ἀνθρώπῳ δὲ ἑτοίμη πρὸς οὐρανὸν ἡ ἀνάβλεψις, ὥστε μὴ σχολάζειν γαστρί, μηδὲ τοῖς ὑπὸ γαστέρα πάθεσιν, ἀλλ᾽ ὅλην ἔχειν τὴν ὁρμὴν πρὸς τὴν ἄνω πορείαν”. De asemenea, vezi M. Βασίλειος, *Περί τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως λόγος Β΄*, 14-15: A. Smets, M. van Esbroeck (ed.), *Sur l'origine de l'homme*, pp. 266-270.

14 „Statura la om este verticală și este îndreptat către cer, și privește în sus. De la început acestea indică demnitatea lui regală. Deoarece faptul că doar omul, dintre toate ființele, are o astfel de înfățișare, iar toate celelalte au trupurile îndreptate în jos, arată limpede diferența de valoare dintre cele care se supun stăpânirii și puterea care le domină (Ὄρθιον δὲ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ σχῆμα, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνεται, καὶ ἄνω βλέπει. Ἀρχικὰ καὶ ταῦτα, καὶ τὴν βασιλικὴν ἀξίαν ἐπισημαίνονται. Τὸ γὰρ μόνον ἐν τοῖς οὖσι τοιοῦτον εἶναι τὸν ἄνθρωπον, τοῖς δὲ ἄλλοις ἅπασι πρὸς τὸ κάτω νενευκέναι τὰ σώματα, σαφῶς δείκνυσι τὴν τῆς ἀξίας διαφοράν, τῶν τε ὑποκυπτόντων τῇ δυναστείᾳ, καὶ τῆς ὑπερανεστώσης αὐτῶν ἐξουσία)”, vezi Γρηγόριος Νύσσης, Περί κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου (Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre facerea omului*), 8, în PG 44, 144 B.

15 Sau a creației (n. trad.).

16 Ιωάννης Χρυσόστομος, *Ὑπόμνημα εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Θ'* (Sfântul Ioan Gură de Aur, *Comentariu la Facere, Omilia a IX-a*), 4, în PG 53, 79. Vezi și idem, *Λόγος Γ΄ εἰς τὴν Γένεσιν* (*Cuvântul al III-lea la Facere*), 2, în PG 54, 591-592.

17 Ibidem.

lit-o în zidire, ci săvârșirii păcatului și destrămării legăturii [omului] cu Dumnezeu. Atunci când omul avea îndrăzneală înaintea lui Dumnezeu, scrie în mod specific sfântul Părinte, el însuși le inspira teamă chiar și fiarelor. După cădere, însă, Dumnezeu îl privează pe om de stăpânirea deplină și îngăduie să apară sentimentul de teamă față de unele fiare sălbatice. Această schimbare în legătura omului cu zidirea este consecința schimbării relației sale cu Dumnezeu. Cauza pentru care apare acum frica față de unele animale este păcatul săvârșit de bunăvoie, prin care omul nu ascultă de Dumnezeu.[18] Însă frica aceasta și pierderea stăpânirii depline asupra zidirii nu sunt înțelese de către sfântul Părinte ca un rău, ci dimpotrivă, ca cea mai mare dovadă a iubirii de oameni a lui Dumnezeu. El își argumentează acest punct de vedere astfel: dacă încălcarea poruncii dumnezeiești nu ar fi avut nicio consecință, iar cinstea care i-a fost dată omului de a stăpâni asupra zidirii ar fi rămas neschimbată, atunci el ar fi rămas în răutate și nu ar fi căutat iertare de la Dumnezeu. De asemenea, dacă pierderea stăpânirii ar fi fost totală și omul nu s-ar mai fi putut folosi de ajutorul animalelor, atunci cultivarea pământului și chiar supraviețuirea sa ar fi fost extrem de istovitoare și grele. De aceea, și iubitorul de oameni Dumnezeu, conchide Sfântul Ioan Gură de Aur, nu retrage pe deplin puterea pe care i-a dat-o [omului] asupra creației, ci îi îngăduie să pună sub slujirea lui toate animalele, care sunt folositoare pentru nevoile sale. El menționează, ca exemple, boii, cu ajutorul cărora omul ară pământul, și oile, care oferă multe bunuri necesare pentru hrană și îmbrăcăminte. Și încheie în felul următor: „Astfel încât și faptul de a-i dărui [Dumnezeu omului] cinstirea, și faptul de a i-o retrage, și faptul de a-i fi instaurat frica față de fiarele sălbatice, și toate, dacă cineva le cercetează exact și cu recunoștință, sunt pline de multă înțelepciune, de multă grijă și de multă iubire de oameni. Pentru toate acestea, așadar, să-I mulțumim Lui și să fim recunoscători față de Cel ce ne-a făcut atâtea binefaceri”[19].

---

18 „Faptul că acum ne temem de fiare sălbatice și suntem înfricoșați și am căzut din stăpânire nu-l neg nici eu. Dar aceasta nu înseamnă că făgăduința lui Dumnezeu a fost falsă. Căci la început lucrurile nu stăteau așa, ci fiarele sălbatice se temeau, tremurau și se supuneau stăpânului. Însă, când omul a căzut din îndrăzneala [față de Dumnezeu] prin neascultare, atunci i-au fost mutilate în parte și însușirile puterii lui (Ὅτι δὲ νῦν φοβούμεθα τὰ θηρία, και δεδοίκαμεν, καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκπεπτώκαμεν, οὐδὲ αὐτὸς ἀντιλέγω· ἀλλ᾽ οὐ τούτο ψευδῆ τοῦ Θεού τὴν ὑπόσχεσιν δείκνυσι. Παρὰ γὰρ τὴν ἀρχὴν οὐχ οὕτω τὰ πράγματα διέκειντο, ἀλλ᾽ ἐδεδοίκει καὶ ἔτρεμε τὰ θηρία, καὶ υπέκυπτε τῷ δεσπότῃ. Ἐπειδὴ δὲ τῆς παῤῥησίας εξέπεσε διὰ τὴν παρακοὴν, καὶ τὰ τῆς ἀρχῆς ἠκρωτηριάσθη)”, vezi Ιωάννης Χρυσόστομος, *Ὑπόμνημα εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Θ΄*, 4, în PG 53, 78-79. Același punct de vedere îl formulează și Teodoret al Cirului, care subliniază: „Iar noi ne temem de fiarele sălbatice pentru că nu avem viețuirea virtuții (Ἡμεῖς δὲ τὰ θηρία δεδοίκαμεν, ἐπειδή τῆς ἀρετῆς τὴν πολιτείαν οὐκ ἔχομεν)”, vezi Θεοδώρητος Κύρου, *Εἰς τήν Γένεσιν* (Teodoret al Cirului, *La Facere*), în PG 80, 97 C; vezi și Νεμέσιος Εμέσης, *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*, 1, în *PG* 40, 532 B.

19 „Ὥστε καὶ τὸ δοῦναι τὴν τιμήν, καὶ τὸ πάλιν ἀφελέσθαι, καὶ τὸ τὸν φόβον ἐπιστῆσαι τῶν θηρίων, καὶ πάντα, ἄν τις ἀκριβῶς ἐξετάζοι καὶ εὐγνωμόνως, πολλῆς γέμει σοφίας, πολλῆς κηδεμονίας, πολλῆς τῆς φιλανθρωπίας. Ὑπὲρ δὴ τούτων ἁπάντων εὐχαριστῶμεν αὐτῷ, καὶ ευγνώμονες γενώμεθα περί τὸν τοσαῦτα ἡμᾶς εὐηργετηκότα”, vezi, Ιωάννης Χρυσόστομος, *Ὑπόμνημα εἰς τήν Γένεσιν, Ὁμιλία Θ΄*, 5, în *PG* 53, 79-80; de asemenea, vezi și idem, *Λόγος Γ΄ εἰς τὴν Γένεσιν* (*Cuvântul al III-lea la Facere*), 2, în *PG* 54, 592-593.

Învățătura creștină potrivit căreia lumea a fost creată pentru om este contestată și prin argumentul că unele forme de viață nu sunt folositoare, ci periculoase pentru om. Sfântul Ioan Gură de Aur consemnează că nimic nu a fost creat în zadar sau fără rost. Altminteri, despre acest lucru confirmă Dumnezeu însuși, Care constată că toate în lume au fost create „foarte bune". Desigur, omul nu este în stare să cunoască scopul tuturor creaturilor; cu toate acestea, în multe cazuri, înțelege că folosul pentru el nu se limitează doar la furnizarea hranei. Astfel, de pildă, arborii care nu fac roade oferă lemnul cu care se construiesc case și multe alte lucruri, care acoperă nevoile omului. La fel stau lucrurile și în privința fiarelor sălbatice și a târâtoarelor, întrucât din unele dintre ele medicii extrag substanțele necesare pentru a prepara medicamente, care contribuie la menținerea sau refacerea sănătății trupești. Aceleași beneficii le evidențiază și Teodoret al Cirului, care adaugă faptul că fiecare element al creației contribuie la funcționarea ei armonioasă. Ca exemple privind utilitatea tuturor lucrurilor, el aduce focul și trupul omenesc. Focul poate să ardă oameni, case, corăbii și, în general, să se dovedească a fi foarte distructiv, însă el este unul dintre cele patru elemente fundamentale, care alcătuiesc armonia lumii; în mod similar, în trupul omenesc cineva poate să identifice elemente care par de prisos; totuși, ele sunt absolut necesare pentru buna lui funcționare. În cele din urmă, el notează că nici frica față de fiarele sălbatice nu este neapărat un rău, de vreme ce poate ca ea să aducă folos duhovnicesc, anume atunci când omul se îndreaptă către Dumnezeu în rugăciune și caută ajutorul Său.

Sfântul Grigorie de Nyssa compară omul cu animalele și constată că este mai slab decât cele mai multe dintre ele, fapt care, la prima vedere, pare că nu se potrivește cu învățătura teologică potrivit căreia el este stăpânul întregii zidiri. După cum el însuși observă în mod caracteristic, omul vine pe lume gol, neînarmat, sărac și lipsit de cele necesare, astfel încât mai degrabă stârnește milă decât admirație. Într-adevăr, el nu are blană care să-i protejeze trupul și nici nu este înzestrat cu gheare ascuțite, coarne, copite sau ac.[20] Deși toate animalele dispun de o anumită armă naturală, care le protejează, omul este cu totul lipsit de arme. În plus, este inferior multora dintre ele în ceea ce privește mărimea, viteza și puterea. Prin ur-

20 „Dar omul este, pe de o parte, lipsit de acoperăminte naturale, iar pe de altă parte, neînarmat și sărac; în ceea ce are nevoie pentru viața lui depinde de alții; după aparență, este mai degrabă vrednic de milă față decât de faptul ca cineva să-l fericească; nu este înzestrat cu coarne pentru apărare, nici cu gheare ascuțite, nici cu armuri sau dinți, sau cu vreun ac care să aibă din fire un venin ucigător, așa cum au cele mai multe dintre viețuitoare în ele – [lucruri] cu care sunt înzestrate spre apărare împotriva celor ce le vatămă (Ἀλλὰ γυμνὸς μὲν τῶν φυσικῶν σκεπασμάτων, ἄοπλος δέ τις καὶ πένης ὁ ἄνθρωπος, καὶ τῶν πρὸς τὴν χρείαν ἐνδεὴς ἁπάντων ἐπὶ τὸν βίον παράγεται, ἐλεεῖσθαι μᾶλλον ἢ μακαρίζεσθαι κατὰ τὸ φαινόμενον ἄξιος, οὐ προβολαῖς κεράτων καθωπλισμένος, οὐκ ὀνύχων ἀκμαῖς, οὐχ ὁπλαῖς, ἢ ὀδοῦσιν, ἤ τινι κέντρῳ θανατηφόρον ἰὸν ἐκ φύσεως ἔχοντι, οἷα δὴ τὰ πολλὰ τῶν ζώων ἐν ἑαυτοῖς πρὸς τὴν τῶν λυπούντων ἄμυναν κέκτηται)", vezi Γρηγόριος Νύσσης, *Περί κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, 7, în PG 44, 140 D-141 A.

mare, este pusă la îndoială sau chiar infirmată stăpânirea lui asupra zidirii, din moment ce omul nu are puterea fizică de a o impune? Sfântul Grigorie de Nyssa răspunde la această întrebare făcând o observație deosebit de importantă cu privire la caracterul acestei stăpâniri, care constituie și a doua poziție patristică pe care dorim să o evidențiem: ceea ce pare a fi, în cazul omului, o lipsă a firii, devine prilej pentru o stăpânire care nu se întemeiază pe violență și impunere, ci pe împreunalucrare. „Și cum, va spune cineva, poate unul ca acesta să fi fost rânduit stăpân peste toate [animalele]? Însă nu cred că este deloc greu să arătăm că ceea ce pare a fi lipsă a firii noastre este, de fapt, prilej pentru a stăpâni cele supuse. Căci, dacă omul ar fi avut o așa putere încât să întreacă în alergare calul, să aibă piciorul de neclintit datorită stabilității, să se sprijine pe unghii sau pe copite, să poarte în sine coarne, țepi și gheare, atunci, mai întâi de toate, ar fi fost o oarecare [ființă] feroce și de neabordat, având astfel de însușiri crescute împreună cu trupul său. Și, apoi, ar fi trecut cu vederea stăpânirea asupra celorlalte viețuitoare, neavând nevoie de nicio împreunălucrare din partea celor supuse. Acum, însă, tocmai pentru acest motiv, nevoile vieții au fost împărțite între toate cele ce ne sunt supuse, astfel încât stăpânirea asupra lor să devină necesară. Încetineala și greutatea mișcării trupului au adus calul spre folosire și acesta a fost îmblânzit. Iar goliciunea trupului a făcut necesară creșterea oilor, [care creștere] completează, prin colectarea anuală a lânii, lipsa firii noastre”[21].

Așadar, potrivit Sfântului Grigorie de Nyssa, dacă omul ar fi avut o forță fizică mai mare decât fiarele sălbatice, nu le-ar fi căutat compania, nici nu ar fi urmărit împreunalucrare cu ele, ci și-ar fi impus puterea și ar fi devenit mai feroce decât ele. Însă, tocmai pentru că nu este în stare de unul singur să-și împlinească nevoile, el supune animalele într-un mod în care conlucrează cu ele, valorificând în folosul său însușirile lor. Astfel, își acoperă neputința în viteză prin folosirea cailor, neputința privind protejarea trupului, prin lâna pe care o obține de la oi, neputința în putere, prin folosirea boilor la cultivarea pământului și incapacitatea de a tăia anumite lucruri, prin folosirea câinilor, care devin pentru om, după cum scrie în modul său caracteristic, un fel de cuțit viu. Când animalele nu îi pot oferi direct slujirile lor, atunci omul își valorifică rațiunea și capacitatea lui creatoare pentru a inventa meșteșuguri care să-i reglementeze problemele, meșteșuguri care, totuși, presupun din nou împreună-lucrarea cu animalele, deoarece de la ele își ia atât ideile, cât și materialele necesare pentru a le pune în practică. Drept exemple folosește mișcarea păsărilor, care îi oferă omului ideea de a construi arcul, cu ajutorul căruia poate trimite o săgeată prin aer cu viteza păsărilor. De asemenea, deoarece picioarele omului sunt sensibile și vulnerabile în timpul mersului, el ia materiale de la animale pentru a-și confecționa încălțăminte, care îi permite să se deplaseze mai

21 „Καὶ πῶς, ἐρεῖ τις, ὁ τοιοῦτος τὴν ἀρχὴν τὴν κατὰ πάντων κεκλήρωται; Ἀλλ› οὐδὲν οἶμαι χαλεπὸν δεῖξαι, ὅτι τὸ δοκοῦν ἐπιδεὲς τῆς φύσεως ἡμῶν, ἀφορμὴ πρὸς τὸ κρατεῖν τῶν ὑποχειρίων ἐστίν. Εἰ γὰρ οὕτω δυνάμεως εἶχεν ὁ ἄνθρωπος, ὡς τῇ μὲν ὠκύτητι παρατρέχειν τὸν ἵππον, ἄτριπτον δὲ ὑπὸ στερῥότητος ἔχειν τὸν πόδα, ὁπλαῖς τισιν ἢ χηλαῖς ἐρειδόμενον, κέρατα δὲ καὶ κέντρα καὶ ὄνυχας ἐν ἑαυτῷ φέρειν· πρῶτον μὲν θηριώδης τις ἂν ἦν, καὶ δυσάντητος, τοιούτων αὐτοῦ τῷ σώματι συμπεφυκότων. Ἔπειτα δὲ παρεῖδεν ἂν τὴν τῶν ἄλλων ἀρχὴν, οὐδὲν τῆς συνεργίας τῶν ὑποχειρίων δεόμενος. Νυνὶ δὲ τούτου χάριν ἐφ’ ἕκαστον τῶν ὑπεζευγμένων ἡμῖν αἱ τοῦ βίου χρεῖαι κατεμερίσθησαν, ὡς ἀναγκαίαν ποιεῖν τὴν κατ’ ἐκείνων ἀρχήν. Τὸ μὲν βραδὺ τοῦ σώματος δυσκίνητον, τὸν ἵππον τῇ χρείᾳ προσήγαγέ τε καὶ ἐδαμάσατο. Ἡ δὲ τῆς σαρκὸς γυμνότης ἀναγκαίαν τὴν τῶν προβάτων ἐπιστασίαν ἐποίησεν, ἐκ τῆς ἐτησίου τῶν ἐρίων φορᾶς τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀναπληροῦσαν τὸ λεῖπον” (*ibidem*, 7, în PG 44, 141 BC).

ușor și mai repede. Astfel, prin acest exemplu, Sfântul Grigorie de Nyssa își încheie [expunerea] gândirii sale, referindu-se, iarăși, la împreuna-lucrare cu animalele care i se supun omului: „Faptul că tălpile ne sunt sensibile și ușor vătămabile în timpul mersului face necesară împreuna-lucrare cu cele supuse nouă. Căci de acolo [adică de la animale] este încălțămintea, adaptată la picioarele noastre”[22].

Diferența învățăturii creștine față de concepțiile antice și moderne, care îl consideră pe om echivalent cu animalele în ceea ce privește protejarea vieții, nu constă, desigur, nici în concepția că pronia dumnezeiască are în vedere întreaga creație, nici în cerința de protejare a întregii zidiri; și aceste două poziții exprimă viziunea creștină asupra lumii pe care Dumnezeu a creat-o, iar omul este chemat să o respecte și să o ocrotească. Diferența constă în poziția unică, pe care învățătura patristică i-o recunoaște omului, aceea de a fi coroana creației și legătura dintre lumea inteligibilă și cea sensibilă, fiind desemnat de Dumnezeu ca stăpân al ei. Această stăpânire nu este înțeleasă totuși ca o posibilitate de asuprire a animalelor, ci dimpotrivă, ca o responsabilitate de conviețuire armonioasă și de împreunălucrare cu ele, pentru care omul este chemat să dea socoteală înaintea lui Dumnezeu.

Traducere din limba greacă și adnotări de Ion Marian Croitoru.

22 „Τὸ δὲ εὐπαθεῖς καὶ εὐτρίπτους ἡμῖν πρὸς τὴν πορείαν εἶναι τὰς βάσεις, ἀναγκαίαν ποιεῖ τὴν ἐκ τῶν ὑποχειρίων συνεργίαν. Ἐκεῖθεν γάρ ἐστι τοῖς ποσὶ περιαρμόσαι τὰ πέδιλα” (*ibidem*, 7, în PG 44, 144 A).